

У світі казкової граматики. Слухай і пам'ятай

Вступ

Може, хтось гадає, що граматика нудна?
Раджу вам цю книгу прочитати.
Спробуйте і впевнитесь: захоплива вона,
Весело граматику вивчати!
Хащами жахливих незліченних помилок
Стасик і Мишко колись блукали,
Доки не дісталися галявини казок.
О! Які сюрпризи їх чекали!
То був світ граматики, казкової, ось так!
І казок було там так багато!
Про слова та букви, про апостроф - дивний знак -
Уся вони відкрилися хлоп'ятам.
Стасик і Мишко запам'ятали ці казки
І тепер помилок не бояться.
Пишуть бездоганно ці чудові малюки,
На «відмінно» в школі вони вчаться.
Усі казки граматики, серйозні та смішні, -
Усі вони насамперед повчальні,
А до того ж всі вони магічні, чарівні,
Бо допомагають у навчанні!
Казку прочитавши, дайте відповідь чітку
На всі поставлені питання
І ретельно, якісно (ніяк не нашвидку!)
Виконати спробуйте завдання.

Дружні невидимки

Є в Алфавіті будиночок звуків. Ось він.
Уважно розглянемо його. Праворуч, в окремій частині, мешкають голосні звуки: [а, у, е, і, о, и]. Їх 6. Ліва частина - помешкання приголосних звуків. Перший поверх займають непарні приголосні. З них лише [ф] на половині глухих, а непарних сонорних аж 9. Зверху тверді, знизу м'які. Завжди м'який звук [й], як бачите, приставив драбинку до голосних і разом з ними утворив букви Я, Ю, Є, ї, що не є звуками, і тому вони не в будиночку.
У верхній частині мешкають парні приголосні. Ліворуч - глухі. Праворуч - дзвінкі. Букву Щ теж не пускають до будиночка звуків, бо вона містить у собі два звуки: [ш] і [ч].
Гуляє на подвір'ї м'який знак. Адже він не позначає ніякого звука. Отже, і в будиночку жити не може.
Горланить півень на даху голосних звуків, вони ж голосні, співучі.
Дзвінкі приголосні утворюються за допомогою голосу і шуму, тому з ними дружить мишеня. Воно ж і голос подає, і шарудить. А глухі приголосні утворені лише шумом.
Бачите: над ними дощик іде, шум є - а голосу нема.
Ось такий цікавий будиночок-музей ми відвідали в Алфавіті.

М'який знак та його друзі

Відростив собі животик
Знак м'який, м'який, як котик!
Знайте: буква ця німа,
В неї голосу нема.
Загадковий, хитрий знак!
Не читається ніяк!
І сам не вимовляється,
І букв багатьох цурається.
Та потрапивши до слова,
Він пом'якшує вимову,
Може слово геть змінити.
Отже, треба з ним дружити!
Хочеш приклад? То дивись:
«РИС», а знак допишеш - «РИСЬ»!
Все це знак м'який зробив:
З каші звіра утворив!
Знайте: буква ця німа
Лиш коли стоїть сама,
З приголосним поруч стане –
Звук м'яким одразу стане:
Мить [т'], міць [ц'], мазь [з'], сіль [л'], лось [с'],
сядь [д'], гедзь [дз'], день [н'], трьох [р'].
Приголосні [т'], [с'], [ц'], [д'], [л'], [р'], [дз'], [з'], [н'].
Часто ходять з ним за руку,
Він пом'якшує ці звуки.
Інші звуки з ним, повір,
Ворогують з давніх пір!
Тож м'якими не бувають,
Бо стосунків з ним не мають.
Є, щоправда, інші звуки,
Знака м'якшення онуки:
[і], [й].
Право він таке дає
Буквам І, Я, Ю, та Є.
Як за приголосними стануть,
То також м'якими стануть.
Навіть звуки найтвердіші
Буква І пом'якшить враз:
Після Б ти І напишеш,
[б'] - пом'якшення у нас!
бик бік
—○— =○—
Все затямив? Молодець!
От і казочці кінець.

Наголос-чарівник

Є значок маленький,
Йому Наголос ім'я.
Міцно з ним пов'язана
Вся голосна сім'я.
Наголос - наш друг
І дуже добрий помічник.
Наголос - відомий,
Славнозвісний чарівник.
«За́мок», якщо схоче,
Перетворить на «замок».
Звук під ним чіткий,
Наприклад: килим - килимок.
Іноді він грається
Із нами залюбки,
Роблячи у слові чарівні свої стрибком.
Став над «о» - воро'на,
Перескочив - ворона'.
Це не птах - кобила,
Має чорну масть вона.
Якось перескочив
(Справжнє диво це було!) -
І прислівник «те'пло»
Став іменником «тепло'»!
«Пла'кати - плака'ти»,
Хто без нього прочитав -
Це плакат чи плаче хтось?
А наголос постав -
Стануть зрозумілими
Одразу всі слова.
Со'рок п'ять соро'к -
З числа пташок зробив! Дива!
Наголос - відомий славнозвісний чарівник.
Наголос - наш друг і
Дуже добрий помічник.
Він вам допоможе залюбки у навчанні.
З ним вам подружитися потрібно, малюки!

Два закони для закритих складів

Якось слова вирішили переправитися через річку в невеличких човниках. Потрібно було поділитися на склади, оскільки до одного човника міг сісти тільки один склад. Усім відомо, що склад утворюється голосним звуком: скільки в слові голосних, стільки й складів. Але ж у словах є ще й приголосні, що не зливаються з голосними. Розгубилися вони: до якого складу приєднатися? Деякі слова сперечатися почали. Особливо слова КНИЖКА і МИШКА. Склади їх ледве не розірвали! То один склад перетягує до себе приголосні Ж і Ш, то інший.
Почула суперечку цариця Граматика і видала указ:

**«Дзвінкий перед глухим завжди
Поділить слово на склади!»**

Суперечка одразу припинилася. Слово КНИЖКА сіло в човник ось так: книж ка (дзвінкий [ж] перед глухим [к], як велів закон, розділив це слово, приєднавши ж до першого складу). А слово МИШКА вместилося в човник іншим чином: ось так: ми шка, тут не було дзвінкого перед глухим, отже, розділилося воно на склади за загальним правилом: в українській мові склади переважно відкриті.

Щойно вместилися «книжка» і «мишка», аж тут знову почалася суперечка. Цього разу між словами «чорний» та «кислий».

- ЧОР НИЙ! - наполягало слово ЧОРНИЙ, - тільки так! А ти ділися теж так: КИС ЛІЙ!

- Ні, я хочу розділитися на склади по-іншому, - не погоджувалося слово КИСЛИЙ, -
Краще так: КИ СЛИЙ, ЧО РНИЙ!

Довелося цариці Граматиці видати ще один закон. Цей закон задовольнив обох учасників суперечки. І ти послухай цей закон:

«Запам'ятай одну з наук:

Закриє склад сонорний звук!»

А сонорні - це непарні дзвінки, що позначаються такими буквами: Л, М, Н, Р, Й.

Вони тепер не сперечаються і завжди слухняно закривають склад: вій на, паль ма, пар та, рам ка.

Слова ЧОРНИЙ та КИСЛИЙ також розділилися за законом: ЧОР НИЙ і КИС ЛІЙ.

Зробили вони це з великим задоволенням.

Як добре все робити за законом, коли він ще й співпадає з твоїми бажаннями!

Чарівна паличка Феї Великої Букви

- Колись у місті Алфавіт усі букви були однакового зросту. Але якось у місті з'явилася прекрасна незнайомка - фея. У руці вона тримала тоненьку прозору паличку. О! То була не звичайна паличка — чарівна! Коли фея торкалася цією паличкою якоїсь букви, паличка починала світитися, а буква миттєво виростала.

- І до мене доторкнись! І до мене! - наперебій просили букви. І фея залюбки виконувала їх бажання.

- Ми будемо звати тебе фея Велика Буква! - задоволено сказав хтось, і всі букви почали аплодувати.

- Підлабузники! - пробурчав м'який знак - А я ніколи не погоджуся, щоб мене збільшили. Мені й так добре.

- І мені теж! - підтримала його буква И. - Ніколи не дам торкатися себе тією паличкою!

- Не хвилюйтеся, - сказала фея Велика Буква, - я збільшуватиму вас тільки тоді, коли ви будете стояти на початку речення!

- А ми ніколи не станемо на початку речення, - відповіли И та м'який знак, адже ми не починаємо жодного слова!

- Дійсно, - засмутилася фея, - вам великими бути ні до чого.

А от решта букв, коли починають речення, з тих пір завжди стають великими!

Фея Велика Буква торкається своєю чарівною паличкою і тих букв, з яких починаються імена, по батькові, прізвища людей, клички тварин, географічні назви, назви планет, зірок, книг, журналів, кінофільмів тощо. Ці слова називають власними назвами. А загальні назви пишуться звичайними маленькими буквами.

Але фея Велика Буква іноді робить дивовижні речі! Якось її чарівна паличка перетворила птаха орла на велике місто! А хлоп'ята-близнюки стали сузір'ям! Звичайні річкові риби та рак теж перетворилися на сузір'я, а хвостатий лев - на Лева Івановича! Прекрасні почуття - віра, надія, любов - за допомогою чарівної палички стали не менш прекрасними жіночими іменами. Але найбільше здивувалися мешканці в Алфавіті, коли фея Велика Буква торкнулася своєю паличкою до бублика з маком. Бублик раптом замахав хвостом і загавкав. Знаєте чому? Бо він став песиком Бубликом! Ось така дивовижна паличка у феї Великої Букви! А без неї моя улюблена кицька Сніжинка, мабуть, давно б розтанула.

Казка про апостроф

Апостроф в Алфавіті жив,
Із буквами завжди дружив,
Аж поки якось буква Я
Сказала: «Геть від нас!
Бо Алфавіт - це букв сім'я,
Нас 33 якраз!
А ти не буква, просто знак,
Ти нам чужий, не рідний, знай!»

Почув Апостроф ці слова –
Аж закрутилась голова.
Ніколи ще таких образ
Не чув він у житті.
Заплакав він, схопився враз –
І ось уже в путі.
Залишив місто Алфавіт.
«Піду, побачу білий світ».

Та що тут сталося! Хоч плач:
У маляків зник раптом м'яч.
Саме подвір'я зникло теж,
І м'ята, й бур'янець.
І на вечерю щось не те:
Без м'яса холодець!
А курка?! Бідолашний птах:
Немає пір'я! Просто жах!

Усі годинники стоять:
Дев'ятка зникла й цифра п'ять!
Із гаю зникли солов'ї,
А ще - реп'ях і в'яз.
В'юнів неначе хтось поїв,
Хлоп'ята зникли враз.
А у дівчат рум'янець зник...
Так жити Алфавіт не звик!

Усі кричать на букву Я:
«Тепер ми зовсім не сім'я!»
«Апостроф треба привести. –
Сказала буква М, -
Нам треба всім шукати йти,
Щоб не було проблем».

На пошуки гуртом пішли
І через день таки знайшли!

Усі зраділи, обнялись.
За руки міцно узялись:
І букви С, і І, і М,
Апостроф, буква Я.
І заспівали солов'ї,
Бо знов була сім'я!
У курки пір'я відросло.
Всім дуже весело було!

Прірва між словами

Є слова, як день і ніч, -
Прямо протилежні.
От я обачливий, скажім,
А ти - необережний.
Слова «великий» і «малий»,
«Сідати» і «вставати»,
«Холодний» - «теплий»,
«Добрий» - «злий»
Антонімами звати.
Про них вам казку розповім,
Її вам знати треба.
Є місто слів, а в місті тім
Будинок був - до неба!
В будинку мешкали слова,
Жили собі щасливо.
На кожному поверсі — по два:
Недбалий і дбайливий,
А ще - веселий і сумний,
Гарячий і холодний,
Жили чистенький і брудний
Та ситий і голодний.
Жили там правда і брехня,
Жили тривога й спокій.
Жили так дружно, як рідня.
А дім той був високий!
Аж якось вдарив з неба грім,
Земля аж застогнала!
І величезна прірва в ній
Слова ці роз'єднала.
Давно-давно це відбулось,
Та прірва є й донині.
Будинок навпіл розколовсь,
І в кожній половині
Тепер не дружно вже живуть

Слова оті - вороже.
Антонімами всі їх звать
За зміст їх геть несхожий!

Побратими

Ви, напевно, вважаєте, що тільки люди можуть бути друзями? А от і ні. Слова теж уміють дружити. Дуже часто вони приходять одне одному на допомогу, можуть замінити собою інше слово так, що ніхто й не помітить заміни. Це тому, що значення деяких слів рівнозначне, або таке схоже, що їх можна називати побратимами! Хоч насправді схожі за значенням слова мають свою наукову назву - синоніми.

Одного разу в місті слів був концерт, виступав відомий музикант. Коли концерт закінчився, настав час аплодувати. Але слово «аплодисменти» десь забарилося, замешкалося. І тут на допомогу прийшло слово «оплески». Гучні, тривалі оплески виражали захоплення слухачів чудовою грою музиканта.

Ну й чим. Скажіть, оплески гірші від аплодисментів? Звичайно, нічим не гірші. Вони - побратими!

Окличко

У Граматиці - країні
Мешкає окличко-знак.
(Якщо хтось його не бачив,
Виглядає він ось так: !).

Любить знак цей розмовляти
На підвищених тонах:
- Юрчику! Не смій качатись
У багні в нових штанах!

Дуже часто він, злякавшись,
Верещить «Рятуйте! Жах!»
І вигукує щоразу:
«Ой! Ой - ой!, чи «Ох!», чи «Ах!»

Дуже часто при звертанні
Подає він голос свій:
- Гей, хлоп'я! привіт, Сергійку!
Любий друже! Друже мій!

Знак цей дуже емоційний.
Як радіє, теж у крик:
- Я мастак! Я просто геній!
Я відкрив свій материк!

Із питальним знаком поруч
Враз суворим він стає:
- Хто це лле у капці воду?!
- Хто розбив вікно моє?!

Поруч із питальним знаком
Ще й дивується цей знак:
- Та невже?! Невже я геній?!
Тож і справді я мастак?!

Іноді і так буває:
Краю радості нема!
Одного його замало –
Користуйтеся трьома:!!!

Ось такий у нас Окличко –
Дуже емоційний знак.
Користуйтеся ним, друзі!
Виглядає він ось так!

Допитливий чомучко
Всі ви бачили цей знак.
Виглядає він ось так: ?
Чомучком його звати,
Бо звик весь час питати.
«Чому? Навіщо? Як? Коли?» -
Щомиті тільки й чути!
«А що це значить - постоли?
А в постолах - це взутий?»
Такий допитливий значок –
Оцей «Під крапкою гачок»!
Усе він хоче знати,
Тому і звик питати.

Спонукальники

У місті дієслів є вулиця Спонукальників. Мешкають на цій вулиці особливі дієслова: вони не мають часових форм і вживаються лише в спонукальних реченнях. Саме тому їх прозвали Спонукальниками.

Уже зранку на вулиці Спонукальників чути:

- Прокидайся!
- Починаймо ранкову гімнастику!
- Швидше вмивайся!
- Мийте руки!
- Давайте поснідаємо. А скуштуй-но млинців!
- Берімося до справ!

І так цілісінський день. То пропозиції, то накази, то прохання. Одним словом — спонукання. Навіть коти з цієї вулиці розмовляють між собою лише спонукальними реченнями! Послухаймо, про що так жваво говорять рудий кіт Воркіт, який щойно доїв рибину, і біла в рудих плямах Мурка, яка саме одержала від Оленки сосиску.

- Дай шматок сосиски, Мурко!
- А ти рибку подаруй!

- Ось бери хвоста від шуки.
- Сам хвоста того куштуй!
- Ну, не злись, давай дружити!
- На дурняк не сподівайсь! Краще йди мишей ловити!
- Скупердяйко, ну тримайсь!

Воркіт кинувся віднімати в Мурки сосиску, але та швидко схопила її в зуби і подалася геть. Спонування спонуваннями, а на чужу сосиску зазіхати навіть на вулиці Спонукальників марно.

Прибульці

Колись і місті Слів жили слова, що склалися лише з кореня. Їх так і називали - корінні мешканці.

Іноді в них відростали хвостики - закінчення.

Багато було корінних мешканців у місті Слів: хліб, вода, небо, море, вітер, ліс, ніч, день, вогонь, сад, сніг, дуб, стіл... Та хіба всіх можна перелічити!

Корінні мешканці жили відособлено, кожен сам по собі, ні з ким не родичалися, але одного разу все змінилося. У місті з'явилися прибульці. Вони були різні: великі й маленькі, але всі такі кумедні! Частина прибульців називалася Префіксами. Були серед них роз і без, за, на, над, при, пре, прі, про, до, від, під, п, з, с та інші. А суфікси були ще кумедніші: еньк, онук, есеньк, юсіньк, ісіньк, нищ, ель, ат, ят, ист, іст, к, ок, ик, ер, ор та ще багато-багато!

Прибульці звернулися до корінних мешканців з проханням:

- Дорогі шановні Корені! Візьміть нас до себе, будь ласка! Ми вам станемо в пригоді! Це ми такі кумедні й незграбні, бо самі, а разом з вами ми утворимо сотні нових прекрасних слів, і у вас з'явиться багато родичів!

Тут суфікс чик підскочив до слова корінь, я всі побачили, що утворилося нове слово – корінчик!

До слова вода підбігли теж кілька суфіксів, і з'явилися водичка, водяний, водиця.

- Як цікаво! - сказало слово ліс, - тепер у мене є родичі: лісок, лісник, лісовичок і навіть проліски!

- Ми згодні прийняти вас у нашу сім'ю, - сказало слово вітер, адже тепер я буду не один. Он скільки родичів у мене: вітерець, вітрище, вітряк, вірюган, вітрила!

Навіть слово двері проскрипіло:

- І ми згодні, у нас тепер теж будуть родичі - дверцята.

Оскільки всі корінні мешканці погодилися прийняти прибульців, суфікси та префікси швидко взяли до роботи. Вони утворювали нові і нові слова. Тепер у місті Слів кожен корінний мешканець має родичів -спільнокореневі, або споріднені слова.

Бешкетники Е та И

І

Звуки [е], [и], якщо вони в словах ненаголошені, звучать не дуже чітко, наближаючись один до одного, і їх навіть можна сплутати. А вони навмисно прикидаються один одним, щоб погратися з учнями! От і причина багатьох помилок. Так, для деякого з учнів ця гра має погані наслідки...

Як добре, що існує спосіб розпізнати цих бешкетників! Цей спосіб - перевірка наголосом! Адже, як сказано в одній знайомій пісеньці:

« Наголос - відомий, славнозвісний чарівник!

Наголос - наш друг, наш помічник і рятівник!»

Він завжди приходять на допомогу, перевіряє сумнівний звук і пояснює дітлахам:

-Ненаголошені и–е перевіряти треба.

Чому н...бесний пишуть з е?

Бо є у слові небо!

Чому гр... бочок пишуть з и?

Тому що гриб, малята!

Потрібно звуки [е] та [и]

Завжди перевіряти!

Наголос - дійсно могутній чарівник і завжди допомагає перевіряти сумнівний [е] чи [и] в словах, до яких можна підібрати перевірки. На жаль, існують слова, де й наголос безсилий. Не кожне слово можна перевірити наголосом. Але кожне - словником!

Перевіряючи раз, запам'ятайте написання. «Щоб раз по раз у словник не заглядати, треба свою пам'ять розвивати!» - завжди радить дітлахам добрий дядечко Словник.

П

Буква А дуже спостережлива і допитлива. Спостерігаючи за витівками бешкетників Е та И, вона помітила, що їх не завжди можна викрити за допомогою наголосу. Судить самі.

Стирати, але стерти,

Завмерти, але завмирати,

Стеле, але вистилає,

Збирати, але зберу.

Помітили, що відбулося чергування звуків [е] та [и]? Наголос тут нічого не вдіє. Буква А гордо заявила:

-Тепер А - ваша рятівниця!

Я теж, повірте, чарівниця!

На [и] завжди я вам вкажу,

Бо тільки з ним, не з [е] дружу!

Уважно погляньте: А дійсно завжди стоїть за коренем, де буква И: стирати, завмирати, вистилати, збирати та в інших похідних словах.

У всіх інших словах [е] - випадний звук, тобто він випадає в похідних дієсловах: терти - тру, завмер - замру, беру - брав.

Тепер ви знаєте ще один метод викриття бешкетників [е] та [и] - метод букви А.

Користуйтеся ним, коли маєте справу з дієсловами та словами, що походять від них.

Як лимон лимонним став

У Граматиці-країні є дивовижне озеро, де народжуються слова. Перш ніж вийти на білий світ, слова плавають у цьому озері у вигляді окремих частинок. Іноді ці частинки, сподобавшись одна одній, з'єднуються в одне слово. Буває, що з озера виходять слова, які складаються з багатьох частинок. Справжні ланцюжки! А найцікавіші - ті, що стикуються між собою двома однаковими буквами, утворюючи подвоєння на стиках. От про них і піде мова.

Плавав колись у тому озері корінь слова - ЛИМОН. Уже хотів виходити з води, як

зробив один з його братиків-близнюків. А ще один братик-близнюк не спішив і дочекався, коли до нього причепився суфікс ЧИК.

Разом із цією частинкою братик ЛИМОН став словом ЛИМОНЧИК. «Може й мені зачекати?» - щойно подумав третій близнюк, як до нього приєдналася маленька частинка - суфікс Н.

Таких частинок в озері Народження Слів багато, вони часто чіпляються до коренів. «Що ж це за слово з мене вийшло?» - подумав ЛИМОН, вірніше тепер вже ЛИМОНН, - треба швидше відрощувати собі закінчення, бо так я з озера не вийду». І тут справді в нього відросло закінчення, ніби хвостик! Знаєте, що за слово вийшло з озера на берег? Так, прикметник! ЛИМОННИЙ чи ЛИМОННА, адже закінчення слова міняють, як рукавички.

Тепер зрозуміли, чому в деяких словах буває збіг однакових приголосних? А які ще слова утворилися так само, як слово ЛИМОННИЙ?

Знайдіть їх серед тих, що струнко вишикувались у цих рядках: Беззубий, безталанний. Безвинний, бездоганний.

Денний, сонний, телефонний.

Кінний, відданий, бетонний.

Як посварилися префікси З і С

Щойно префікси З і С народилися,

Як одразу ж таки посварилися.

Вже забули й самі, чом так сталося,

Та насупились, повідверталися,

Між собою і не спілкувалися,

Й помиритися не намагалися.

Дні за днями пролітали.

Префікси дорослі стали.

Треба братись до роботи,

Адже є у всіх турботи.

Щоб зі справами розібратися,

Довелося таки спілкуватися.

Почав розмову префікс С:

- У нас є спільний інтерес:

Обом слід до коренів приставлятися,

Тож потрібно у них розібратися.

Які — твої, які - мої,

А то почнуться в нас бої!

Префікс З промовив радо:

- Завтра зберемо нараду,

І шляхом голосування

Вирішимо це питання.

По цьому префікс С пішов

Додому спочивати.

А З ... не спати він пішов,

А букви підмовляти,

Щоб до нього усі приєдналися,

Щоб із префіксом С і не зналися!

- Зі мною ви можете в небо злетіти,
Зі мною задумане можна здійснити!
З'єднуйтесь зі мною, - каже, -
Я здійснию бажання ваші!
Букви рано-вранці встали,
Всі за З й голосували.
Крім п'ятох, які в ту ніч були в дорозі
Оскільки вони їхали на возі,
То з префіксом З не спілкувалися,
А от місяцем - ріжечком милувалися.
І коли до місця дісталися,
То до префікса С приєдналися,
Бо дуже схожа буква С
На місяць, що світив з небес.
Тож префікс С лише з п'ятьма
З'єднались, може не дарма:
Хай друзів не багато буде,
Аби були хороші люди,
Порядні, вірні, незрадливі.
І префікс С цілком щасливий
Із цими друзями своїми.
Час познайомитися з ними:
К, П, Т, Ф, Х - ці п'ять
Біля С завжди стоять!

Правила апострофа

У країну граматичну,
Морфологічно-фонетичну,
Раз до Апострофа прийшла
У гості дівчинка мала.
«Я, - каже, - Леся. Мені треба
Мерщій дізнатися про тебе!
Ти хто?»
Апостроф каже: «Знак.
Пишуть між буквами ось так '».
«Завжди? Усюди?» - «Що ти?! Ні!»-
«То розкажи про це мені!»
І розповів цей знак про себе
Усе, що всім би знати треба:
«Запам'ятай: Я, Ю, Є, ї -
Завжди супутники мої.
Атож! У кожному слівці
Зі мною поруч букви ці,
Лише вони за мною йдуть:
сім'я, пір'іна, в'ється, п'ють.
Б, П, В, М, Ф - губні,
Ці букви завжди при мені.

Я після них люблю стояти:
Б'є, п'ять, в'язати, верф'ю, м'ята.
Й до Р прихильність маю я:
Повір'я, пір'ячко, бур'ян.
Звичайно, як потрібно їх
Роздільно вимовляти,
Інакше не потрібно там
Апострофу стояти!
Даремно й ти не став мене:
Зоря, морквяний, свято.
Вимова слова - головне,
А ще потрібно знати:
Крім Р, є приголосних збіг —
Я не потрібен після них.
Ще після префіксів стою,
Де також відділяю
Наступні Я, Є, ї, та Ю.
Свою я справу знаю!
З'явився, з'їхати, об'єм,
Під'їхати, з'юрбився.
От бачиш, як у цих словах
Апостроф знадобився!
Коли на приголосний звук
Закінчується префікс,
Таким словам я вірний друг!» -
Сказав Апостроф Лесі.

Золоті правила переносу

В одній країні граматичній,
Морфологічно-фонетичній,
Жив Перенос - маленький знак,
Та неабиякий мастак!
Він був розумний і кмітливий
І знав закони особливі:
Міг переносити слова
З рядка в рядок
Ось так: тра-—ва.
Коли в рядку не поміщались,
Слова до Переносу мчались.
В негоду люту, у дощі,
І вдень, і вранці, і вночі:
- Будь ласка, любий Переносе,
Перенеси нас, друже! - просять.
І перенос не відмовляв,
Слова, ось так: ожи-на, лі-то,
Ве-селка, сон-це, зли-ва, ві-тер.
Але слова все йшли і йшли,

Вже черги у дворі були!
Щоб не спинялась переправа,
Він написав п'ять мудрих правил.
І мудрих, і таких простих —
Свої п'ять правил золотих!
Тепер в країні граматичній,
Морфологічно-фонетичній,
Їх знає навіть і маля,
Бо кожен бачить їх здаля.
І вам я раджу: прочитайте
І добре їх запам'ятайте.

П'ять правил переносу

1. Для переносу слів завжди
Потрібен поділ на склади.
2. Як склад з одної букви лиш,
Не перенось його, облиш.
3. Передню букву, пам'ятай,
Від кореня не відривай!
4. *Дж, дз* також не розривають,
Як злиті звуки позначають.
5. Подвійних приголосних збіг —
Ти можеш розірвати їх.

У переносу вільний час
З'явився навіть, бо щораз,
Хто добре правила ці знає,
Тепер йому допомагає.
Чи є такі помічники
Між вас, шановні малюки?
Ось вам слова: *завдання, косять,*
Навчусь, ходжу, відзнака, осінь.
Які ж із правил золотих
Потрібні нам для слів отих?

ПРО Тимка і закони прийменників

У місті Слів мешкає дуже багато різних важливих слів зі значенням: іменники - назви предметів, прикметники - назви ознак, дієслова - назви дій та інші. Але серед мешканців міста Слів є й так звані службові слова; тобто слова без значення. Одну з вулиць міста слів - вулицю Прийменників - заселяють слова: за, на, над, по, про, до, для, без, через, від, над, під, біля, понад, поміж, з-за, з-під, при й багато інших. Прийменники - слова службові, вони самі не відповідають ні на які запитання і не можуть бути членами речення. Але це не значить, що прийменники не такі важливі, як інші слова. Важливі! От порівняйте: на столі і під столом. Є різниця? Є, і чимала! А все завдяки їм, прийменникам. Без прийменників не можуть обійтися ні іменники, ні прикметники, ні займенники, ні числівники. А от дієсловам прийменники не потрібні. Тому ще жоден прийменник не стояв перед дієсловом! Такий у них закон.

Третьюокласник Тимко ніколи не був у місті Слів, вулиці Прийменників не бачив, з її мешканцями не знайомився і про їх закони, звісно, нічого не знав. Тому з ним трапилася незвичайна пригода. Писав він якимось вправу:

Ранок тільки-но настав,
Качка з виводком — на став.

«Щось тут не те, - подумав Тимко, - так і є! Я знайшов помилку в підручнику! Адже всі прийменники треба писати окремо, і тут один раз окремо написано. Але ось тут помилка є!». І виправив:

Ранок тільки-но на став.

Тут слова раптом ожили, і почалося таке! Слово «ранок» закричало:

- Ні на який став я не збираюся! На став повинні йти качка з виводком! А я настав, тобто почався, прийшов. І прийменник тут ні до чого! Я ж дієслово, а тому перед дієсловами прийменників біти взагалі не може!

Тимко збентежено кліпав очима:

- Але ж прийменники зі словами пишуться окремо. Нам так учителька говорила...

- Зі словами - так, - озвалося дієслово «настав», - але ж не можна писати окремо частинку слова. А ти відрубав від мене мою частинку і написав її окремо! «на» в мені повинно бути, бо це префікс, а ніякий не прийменник!

- Вибачте, - промовив Тимко, - тепер знатиму.

Не напишу вже, чесне слово,

Прийменник перед дієсловом!

Закони ваші поважатиму

І краще правила вивчатиму!

Друзі назавжди

У Граматиці-країні жили собі Іменник та Прикметник, але ці поважні частини мови не були знайомі одна з одною. Та якимось доля звела їх разом.

- Ти хто? — запитав Іменник, побачивши Прикметника.

- Я не можу відповісти на це питання, я знаю тільки який я? А ти який?

- А я можу відповісти лише на питання хто? Або що? А от який я? не знаю...

Тут у куцах промайнув зайчисько. Іменник і Прикметник переглянулися.

- Заєць! - сказав Іменник.

- Сірий, довговухий, куцохвостий, прудкий! - додав Прикметник і посміхнувся.

Тим часом набігла хмарка та прямо Іменникові на ніс впала велика дощова крапля.

- Дощ, - промовив той.

- Теплий, літній, короткочасний, - заспокоїв Прикметник і засміявся, хоч на нього теж впало кілька крапель.

- Парасолька! - вигукнув Іменник, швидко розкривши її, і запросив нового знайомого сховатися від дощу.

- Гарна, яскрава! - похвалив парасольку Прикметник. Він був дуже радий зустрічі з Іменником, адже вони так легко порозумілися.

- Добрі, вірні, щирі, справжні..., - почав він схвильовано говорити. Іменник одразу зрозумів, про що той думає, і продовжив:

- Друзі! Побратими!

З того часу й почалася дружба Іменника й Прикметника. Прикметник так шанує

Іменника, що зве його старшим братом і завжди стає на його сторону. Він навіть склав

пісеньку про їх щирю дружбу і заспівав її Іменникові:

- Мені ти ніби брат,

Я надзвичайно рад

У всьому бути теж таким, як ти!

Твій рід, твоє число,

Відмінок твій візьму,

І поруч із тобою гордо я піду!

Іменник теж дуже шанує свого друга. А ще він надзвичайно любить відгадувати його загадки, тобто називати предмет за ознаками, які вказує Прикметник.

Хочеш погратися разом з ними?

Кислий, жовтий, соковитий, вітамінний ...

(лимон)

Білий, холодний, пухнастий, іскристий, морозний...

(сніг)

Руда, швидконога, хитра, хижа...

(лисиця)

Блакитний, чисте, безхмарне, прозоре, високе...

(небо).

Сім братів-відмінків

Жили в країні граматичній

Морфологічно-фонетичній

Брати - відмінки.

Називний (він був між ними головний)

Завжди предмети називав.

Про кожен з них хто? що? питав.

Ось так: це хто? - їжак, лисиця.

Це що? - машина, паляниця.

А це хто? - дівчинка, школяр.

А це що? - квітка, календар.

Відмінок другий - **Родовий**,

Був роботящий, діловий,

Всіх роду-племені питав,

Тому і назву цю дістав.

- Ти роду-племені якого?

Ніде не обійтись без нього!

Кого? Чого? , - питав, - немає?

Дороги, зайця чи трамвая?

Капусти, сала чи пшона?

Зозулі, півня чи зерна?

Давальний - щедрий був відмінок.

Кому? Чому? - усіх питав.

Ведмедю, бегемоту, півню,

Землі, повітрю - всім давав!

І ранку світлому, і ночі.

Давав і братові охоче.

Тому і назву цю дістав.

Знахідним брат четвертий звався.

Знайшов кульбабку й здивувався:

- Що я знайшов? Весну-красну!

А ще кого? Бджолу, осу,

Ведмедя, зайця і лисичку,

Знайшов метелика й синичку.

Орудний гордовито ходить,

Пишається. Скажи: Ким? Чим?

Собою, розумом, народом!

І ми пишатись будем ним,

Сім'єю, школою і містом,

Цукерками, ізюмом, тістом,

Коровою, котом, конем,

І ранком, і чудовим днем!

Місцевий вказує на місце.

На кому чи на чому? Де?

На морі, на землі, на річці,

У полі чи у лісі йде,

Мчить на машині, на коні,

У літаку або в човні,

В душі, у думці, уві сні,

А ще - в тобі він і в мені.

Відмінок сьомий зветься **кличний**.

Він дуже, дуже симпатичний!

Бо всіх так радісно гукає:

Веселко! Земле! Рідний краю!

Усіх він хоче привітати:

Бабусю, мамо, сестро, брате!

Відмінків сім, вони - брати,

Тепер знайомий з ними й ти.

Секрети родового відмінка

У читальному залі школи № 103 сидів русявий школярик років 9-10 та гортав словник.

Хлопчика звали Пізнайком, тому що він був дуже допитливий. От і тепер хлопчині не

терпілося з'ясувати причину дивної «поведінки» іменників чоловічого роду однини в

родовому відмінку. Чому дивної? А хіба не дивно, що такі схожі іменники, як,

скажімо, гай і трамвай (адже в обох остання буква - й) у родовому відмінку вже мають різні закінчення: гаю, трамвая?!

- Я нарешті зрозумів! - вигукнув Пізнайко, - головне - це значення слова! З істотами все просто: у них завжди закінчення -а, -я, закінчень -у, -ю не буває, тож з ними проблем немає: чоловіка, ведмедя, сома, джмеля.

Труднощі викликають неістоти. Серед них є чітко окреслені предмети: різні одиничні предмети (олівець, трамвай, автобус, ключ, палець, ніс, пагорб, дуб, клен), які можна

охопити оком; а також поняття, наукові терміни: квадрат, трикутник, кілограм, метр, літр, місяць, понеділок, жовтень, листопад, грудень, суфікс, відмінок тощо. Ці

іменники мають закінчення -а, або -я! і словник це підтверджує: автомобіля,

прямокутника, січня, вівторка, вареника, зуба, пирога, каштана, тюльпана, огірка,

кореня, префікса, доданка.

- Молодець, хлопчику! Ти справжній дослідник! - почувся чийсь голос. Пізнайко озирнувся. Поруч стояв поважний пан у чорному капелюсі.

- Будьмо знайомі! Я - Родовий Відмінок. Ти зробив правильний висновок. Але це ще не все. Закінчення -а, -я мають ще й назви міст: Києва, Харкова, Львова, Парижа, Лондона, Севастополя, Рима. А їх поглядом не охопити, надто великі, чи не так?

- Так, - погодився Пізнайко, - а які закінчення мають назви країн?

- У або -ю, - категорично промовив Родовий відмінок. - Тільки так! Усе надто велике — великі території, споруди, як і всі нечітко окреслені предмети, збірні — мають закінчення -у, -ю. можеш перевірити за словником: Дунаю, Бугу, Сибіру, Донбасу, Китаю, стадіону, піску, вітру, морозу, снігу, одягу, лісу, бузку...

- А чому «бузку»? Чим він відрізняється від «дуба»?

- Тим, що кущ. У кущів закінчення не ті, що в дерев! Запам'ятай: жасмину, агрусу, барбарису. А ще —моху, барвінку, хмелю, льону.

- Чому ж тоді «тюльпана»?

- Точно окреслений одиничний предмет! Адже ти можеш зірвати один тюльпан, один гладіолус. А от від хмелю, барбарису, моху хіба що частинку відірвеш! -засміявся Родовий відмінок.

- А чому «ранку», але «вечора»? - запитав Пізнайко. Але пан Родовий Відмінок зник. «Мабуть, виняток, - подумав пізнайко й замислився. - Як багато таємниць у пана родового відмінка! Мабуть, іще не раз доведеться до словника звертатися».

Дивна сім'ячка пана Займенничка

Чи велика сім'ячка

В пана Займенничка?

Прямо скажу: не мала.

І дивну славу здобула.

Чому? Бо таки дуже дивна: ніхто з цієї родини не називає речі своїми іменами. Тільки й чути: ВІН, ТОЙ, ЦЕЙ, ТАКИЙ, ТУДИ, СЮДИ. А хто «він»? який «такий»? куди це «туди»? про це можна тільки здогадуватися.

Ця кумедна родина мешкає в досить таки великому будинку, перший поверх якого займають лиш так звані ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ. Їх теж чимало, тому праворуч і ліворуч від входу висять таблички. На тій, що ліворуч, написано:

Тут живе лиш однина:

Я, ТИ, ВІН, ВОНО, ВОНА

А на тій, праворуч:

Нерухомість множини:

Тут живуть МИ, ВИ, ВОНИ.

На кожній половині по три кімнати, оскільки так званих осіб теж три. Кімната №1 ліворуч належить першій особі однини. Ця особа - Я, а праворуч кімнату №1 займає перша особа множини - МИ. Кімнату № 2 ліворуч займає друга особа - ТИ, а праворуч - ВИ. А кімната № 3 належить третій особі. На половині однини там оселилися ВІН, ВОНА й ВОНО, а от праворуч мешкає третя особа множини -ВОНИ.

Здається, усе просто. Але членів цієї сімейки впізнати іноді зовсім не просто! Вони здатні на всілякі вигадки. Іноді так зміняться, що й не впізнаєш! Скажімо, МЕНЕ де шукати? В якій кімнаті? А виявляється, що це перша особа однини - Я! Так разюча

змінитися може й будь-яка інша особа: НАС, ТЕБЕ, ЙОГО, ВАМ, НИМИ.
Чи впізнаєте, хто з якої кімнати?

Кома знає своє місце

На конференції розділових знаків виступала з доповіддю шановна добродійка Кома:

- Познайомимось, я - Кома.

- Усім я змалечку відома.

- Кома - розділовий знак,

- «Крапка з хвостиком», ось так!

Продемонструвавши всім свій хвостик, Кома продовжувала:

- Бачте, хвостичок маленький,

Коротенький, чепурненький.

А для чого я служу,

Зараз всім вам розкажу.

Дуже часто мене, діти,

Можна в реченні зустріти.

Я завжди перед А й АЛЕ,

Це знає й дитинча мале!

Кома навела приклади (вона заздалегідь приготувала таблиці й тепер демонструвала на них своє місце).

Бджола мала, а й та працює.

Вогонь — добрий слуга, але поганий хазяїн.

- Коли є однорідні члени,

Ніяк не обійтись без мене.

Коли сполучників нема,

Стою я навіть між двома.

Я люблю співати, танцювати

Сполучники зі мною в дружбі,

Бо на однаковій ми службі,

І часто в реченнях складних

Ми разом розділяєм їх.

Вітер затих, і дощ припинився.

Птахи відлітають, бо надходить осінь.

Виділяю я звертання:

Мамо, іде вже зима!

Знайте всі: під час читання

Теж важлива роль моя -

Вимагаю пауз я!

Чомучко Стасик був учасником конференції. Він дуже уважно вислухав цю доповідь, а потім запитав:

- Шановна Кома! Про звертання, однорідні члени речення без сполучників і навіть про складні речення я все зрозумів. Але чому в простому реченні перед сполучником і (або й) іноді кома є, а іноді немає?

-Відповім тобі, гаразд.

Коли і один лиш раз

В реченні простім буває,

Я стосунків з ним не маю.

А коли хоч два їх є,

Буде місце там моє!

Ці вже однорідні члени

Не обходяться без мене!

Лисиці і вовки — хижі звірі.

І лисиці, і вовки - хижі звірі.

- Зрозумів, дякую за пояснення, шановна Кома, - сказав Стасик.

Кома, махнувши своїм коротким хвостиком, побігла назад у речення, поспіхом промовивши:

-Ще зустрінемося, малята!

Є ще випадків багато,

Де я теж значком служу.

Іншим разом розкажу!

Частка НЕ в місті дієслів

У Граматиці-країні,

В славнім місті Дієслів,

Легендарнім і гостиннім,

Частку НЕ хтось поселив.

Частка НЕ з дієсловами

Подружитись не могла.

- Я не стану поруч з вами,

Хоч би де я не була!

Не люблю вас! Не чекайте,

Я руки вам не подам!

І мене ви не гукайте,

Я не стану другом вам! -

І стоїть окремо НЕ

- Не торкайтесь до мене!

Не чіпайте! Не підходьте!

Не турбуйте частку НЕ!

Та одній же нудно жити,

Всім це ясно і без слів.

Треба з кимось і дружити,

Як ти в місті Дієслів!

«Ненавидіти» - це слово

Полюбила частка НЕ,

І тому це дієслово

Не вживається без НЕ.

Пишуть «нехтувати» разом

(З ним у НЕ - любов сама!)

І «неволити», всяк знає:

Слова «волити» нема!

І «нездужати», «незчутись»

«Непокоїтися» теж

Пишуть разом

(НЕ в них префікс),
Тут за смыслом слова стеж!
Дружить НЕ й з дієсловами,
Що на НЕДО- почались.
«недочути», «недоспати» -
Дії, що не відбулись
В повній мірі, лиш частково –
Разом пишуть, пам'ятай.
Тож обдумуй кожне слово
І словник скоріш гортай!

Усі важливі!

Усім відомо, що є самостійні частини мови і службові. Самостійні щось означають, на різні питання відповідають, тобто вважають себе цілком поважними особами. Ну й нехай собі вважають, не про них мова зараз! Мова піде про службові слова. Зібралися якось вони всі разом і почали вихвалитися, які вони важливі.

- Без нас, вигуків, я взагалі собі життя не уявляю! Якби я вранці не крикнув «Ой!», ніхто б і не побачив, що вогонь спалахнув, - сказав вигук «Ой!». Йому почали аплодувати вигуки «Ох!», «Гей!», «Ех!» та Інші.

Скоро почалася суперечка. Особливо наполягали на своїй важливості сполучники.

- Звичайно, ми найважливіші! - сказав сполучник І, - тут і думати нічого! Ми з'єднуємо і слова, і навіть окремі думки! Без нас не могло б існувати багатьох складних речень!

- Так, авжеж! - підтримали його сполучники БО, АЛЕ, А, ЯК, ЩОБ, КОЛИ та інші, - ми з'єднуємо слова й думки, неначе ланцюжки, нас треба визнати найголовнішими серед службових слів і призначити президентами нашої спільноти!

Частки скромно мовчали, хоча глибоко в душі вважали, що вони могли б стати цілком пристойними президентами. Одна лише частка НЕ сказала вголос:

- Я так не вважаю! Не погоджуюся, не визнаю!

Тоді й частки ЖЕ, БИ, ОСЬ та ще кілька почали гомоніти:

- Це ж неподобство! Казна-що! Вам би треба було бути скромнішими, ось!

Прийменники теж ледве стримувалися від хвилювання.

- Це без нас не було б речень ні складних, ні простих! - закричав прийменник БЕЗ. Його підтримали інші. Прийменники ДО, ВІД, У, НА, ПІД, НАД навіть стиснули свої кулачки й хотіли кинутися на сполучники, але, на щастя, до бійки не дійшло. Бо цариця Граматика, як завжди, з'явилася вчасно і сказала:

- Шановні, шановні службові слова!
У мене від крику болить голова.
Не треба війни, суперечок, прощу!
Усі ви важливі, це я вам кажу!
І далі нести вам важливу цю службу,
Тому я - за всіх вас! За мир і за дружбу!
Серед службових слів немає президентів. Вони ні від кого не залежать, але всі дружно і старанно виконують свої обов'язки, роблячи нашу мову такою чудовою!

Числівник

Частина мови ділова,
Числівник добре знає,
Що як від трьох відняти два,
Завжди один буває.
Він знає, що чотири й шість -
Це десять. І не тільки!
На всі питання відповість,
Якщо спитаєш «скільки?»!
Числівників, як тих зірок,
Багато-пребагато.
Бо безліч чисел, адже всі
І не порахувати!